

Bralne urice v Centru IRIS

Reading Hours at Centre IRIS

Nina Schmidt

Izvleček

Vrtec in šola Centra IRIS obiskuje majhna, zelo nehomogena skupina otrok. Knjižnica tako kot Center IRIS pokriva širšo skupino uporabnikov. Večina uporabnikov ima okvaro vida, ki se lahko pojavlja kot pridružena motnja. Pomanjkanje gradiv, primernih za to področje, nas je primoralo vpeljati drugačne oblike dela z uporabniki knjižnice. Ker pripomočke za branje spoznajo že pri specialnih znanjih ter v okviru samega pouka, postane branje v knjižnici veččutna izkušnja. Zaradi preverjanja razumevanja in spoznavanja novih besed poleg poslušanja uporabljamo predmete, ki jih otipamo, povonjamo, spoznavamo sorazmerja, gibanje, da ponazorimo značilnost pravljice in tako spodbujamo k samostojnemu branju.

Ključne besede

posebne potrebe, veččutno učenje, otroci z okvaro vida, kombinirane motnje, bralne urice, knjižnica

UDK 376:028

Keywords

special needs, multisensory learning, children with visual impairment, combined disorders, reading hours, library

Abstract

The kindergarten and school of Centre IRIS are attended by a small, very non-homogeneous group of children. Just as Centre IRIS, the library also caters to a broad group of users. Most of its users are suffering from visual impairment, sometimes in the form of an accompanying disorder. The lack of suitable books has forced us to engage with such library users in different ways. As they already learn about reading aids while being taught specialised knowledge and during regular lessons, in the library reading becomes a multisensory experience. To assess the pupils' understanding and knowledge of new words we use, in addition to listening, objects that we can touch, smell and observe their proportions, and movement to illustrate the characteristics of the fairy tale and thus encourage the pupils to read independently.

Center IRIS je edini javni zavod, katerega dejavnost je poleg izvajanja prilagojenih vzgojno-izobraževalnih programov tudi svetovanje, podpora in pomoč tako osebam z okvaro vida kot tudi njihovi ožji in širši okolici.

UVOD

Center IRIS - Center za izobraževanje, rehabilitacijo, inkluzijo in svetovanje za slepe in slabovidne, do konca leta 2016 imenovan Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana, je edini javni zavod, katerega dejavnost je poleg izvajanja prilagojenih vzgojno-izobraževalnih programov tudi svetovanje, podpora in pomoč tako osebam z okvaro vida kot tudi njihovi ožji in širši okolici. V Centru IRIS imamo vrtec, osnovno šolo, nižji izobrazbeni standard, srednjo šolo in posebni program vzgoje in izobraževanja. Knjižnica je šolska knjižnica z doda(t)no vrednostjo, namenjena tako našim otrokom kot učencem iz inkluzije. Zaposlena je ena knjižničarka – s končanim programom ŠPIK –, ki dopolnjuje svoje delo kot učiteljica likovne umetnosti. Pod njenim okriljem se vodi tudi učbeniški sklad, ki ima manjši nabor prilagojenih učbenikov. Šolska knjižnica je ena izmed dveh knjižnic v Sloveniji, ki hranita gradivo v brajici. Uporabniki niso le uporabniki leposlovja z okvarami vida in s potrebami po drugačnem branju, temveč tudi starši, učitelji iz inkluzije ter dijaki, študenti, ki jih zanima področje tiflopedagogike (specialne pedagogike za slepe in slabovidne).

V prispevku bomo nanizali dejavnosti, ki potekajo pri nas, in kako knjižničarka poučuje ter motivira uporabnike.

GRADIVO ZA OSEBE Z OKVARO VIDA

Slepih in slabovidnih oseb je najmanj med osebami s posebnimi potrebami. Po grobih ocenah se število slepih in slabovidnih v Sloveniji giblje od 0,2 do 0,5 % vsega prebivalstva. Tudi ljudi, ki bi jih to področje zanimalo, ni veliko. Številni viri navajajo, da je v razvitih državah le 3–5 % gradiva prilagojenega za osebe z okvarami vida. V okviru tega prilagojenega gradiva pa je tudi razlika, ali je le-to prilagojeno v zvok, brajico, povečan tisk, elektronsko obliko (recimo Daisy format). Slednji omogoča osebi, ki ne more brati običajnega tiska, večjo prilagodljivost. Besedilo si lahko poveča, prilagodi ekranu, drugače obarva, ga bere prek brajeve vrstice, lahko ga bere in posluša hkrati (recimo z eBralcem). Naši uporabniki za branje

uporabljajo tudi različne pripomočke: navadne in elektronske lupe, bralna okenca, barvne folije itd. Vedno več pa je v Centru IRIS otrok z okvaro vidne funkcije, kar je sicer povezano s tem, da je definicija od leta 2015 vpisana v »Kriterije za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami« (Kriteriji, 2015). Taki otroci imajo med drugim težave z vidno pozornostjo, fiksacijo pogleda (prav tam, str. 9).

Knjižnica Centra IRIS vsebuje zelo raznoliko gradivo, saj so tudi naši otroci zelo heterogeni. Na prilagajanju leposlovja se žal ni načrtno delalo v vseh letih enako, a se v zadnjem času poskuša marsikaj nadoknaditi. Na podlagi prilagajanja učbenikov in NPZ-jev v povečan tisk ter brajico smo pripravili priporočila za oblikovanje, ki so objavljena na naši spletni strani (Center IRIS).

Vsako knjigo, ki jo kupimo, želimo prilagoditi v brajico. To pomeni, da knjigo optično presnamemo, jo na računalniku ob knjigi popravimo (optični bralnik naredi kar nekaj napak pri črkah I, l, 1 (veliki i, mali l in številka 1), O, 0 (veliki ali mali o, številka 0), rn spremeni v m in obratno. Nato z različnim podčrtavanjem določimo naslove, podnaslove, s posebnim programom prenesemo v brajico in natisnemo. Knjigo zvežemo skupaj z vidnim kolofonom in naslovom ter vpišemo v COBISS. Knjige z manj besedila lahko natisnemo na folijo in vlepimo v samo knjigo, nekatere pa pripravimo v povečanem tisku in brajici na isti strani (upoštevaje Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah – ZASP). Način tiskanja brajice je odvisen od tega, kako dobri so bralci. Slabši dobijo enostranski tisk, spuščeno vrstico, malo boljši enostranski tisk, boljši obojestranskega, najboljši pa berejo tudi kratkopis (en znak za št, nj, st, šč), ki ga sicer mi ne tiskamo, je pa še vedno prisoten v obeh knjižnicah.

Knjige prilagajamo tudi v tipanke (na tržišču so le tri tipanke v slovenskem jeziku). To so knjige, katerih ilustracije se lahko tipajo. Ker je to lahko zelo nerazumljivo področje za slepe otroke, po navadi izhajamo iz same vsebine. Včasih vsebina kar kliče po tipnih upodobitvah, kot je bila zadnja knjižničarkina prilagoditev Žametnega zajčka Margery Williams.

Vsako knjigo, ki jo kupimo, želimo prilagoditi v brajico.

Slika 1: Notranjost knjige Žametni zajček

Predvsem pri slepih se lahko pokaže razlika v razumevanju koncepta besede na dveh nivojih.

Branje knjig in opisovanje ilustracij otrokom (avdiodiskripcija) je naša stalnica in skozi natančna opisovanja istih ilustracij in poslušanja drugih ljudi pri opisovanju le-teh ilustracij prikaže popolnoma nov svet zgodbe. Otrokom krepi besedišče, knjižničarka pa dobiva ideje, kako bi se dalo kakšno knjigo prilagoditi v tipanko.

Večino knjig spremlja nabor različnih predmetov, ki so shranjeni v knjižnici (pa tudi v igračoteki ter med pripomočki). Na začetku smo predmete shranjevali pod naslovi knjig (t. i. knjiška), potem pa smo kmalu ugotovili, da se ti predmeti lahko uporabijo pri več knjigah, tako imamo zdaj na najvišji polici škatle z napisi Moj dežnik je lahko balon, Rdeča kapica, Hišica iz kock, mišice, avtomobilčki, torbice, ure itd.

Pri branju zgodb oz. pesmi in tudi ob izposoji ponudimo predmete; ti omogočijo slepemu lažje prepoznavanje besed in boljše pomnjenje. Najnovejša raziskovanja (Steven, 2019, str. 12) so potrdila naše dolgoletne izkušnje, da čutilo dotika zagotavlja dolgotrajne in močne spomine. Najbolj pogosto izposojen je pravi kovinski kelih, saj je z njim najlažje obrazložiti, zakaj je Prešernova Zdravljica napisana (tudi v brajici, ker drugače se držimo vedno leve poravnave) v obliki keliha.

Predvsem pri slepih se lahko pokaže razlika v razumevanju koncepta besede na dveh nivojih (Linders, 1998): znanje o besedi, ko znaš besedo tudi opisati z drugimi sinonimi, nasprotji, jo

daš v nadkategorijo ter znanje v širšem smislu, da jo znaš uporabiti, se odzvati nanjo, veš, kje lahko naletiš nanjo. Iz te postavke izhajajo vse dodatne prilagoditve zgodb (z zvoki, razlago besed, uporabo predmeta in preigravanjem ipd.).

BRALNE URICE Z VRTCEM

Pripovedovanje pravljic vrtčevskim otrokom ima v knjižnici najdaljšo tradicijo. Ko knjižnica še ni imela svojega bralnega kotička, smo odšli s pripomočki in knjigo v vrtec, zdaj pa prihajajo otroci v knjižnico. Imamo manjšo plastično okroglo mizico in stolčke. Tako se praktično učimo tudi vseh socialnih veščin (potrpati, pozdraviti, odgovoriti na vprašanje itd.). V vrtcu so slepi, slabovidni, nekateri imajo kombinirane motnje, nekateri govorijo, drugi (še) ne, nekateri hodijo, drugi (še) ne.

Zgodbe morajo biti zelo poenostavljene. Če beremo izvirnik, po navadi zraven razlagamo tudi kakšne besede ali pa jih razložimo ob drugem branju, če je pravljica krajša. Pri vrtcu se je najbolj obneslo, če poskušamo po zgodbi s svojim telesom obrazložiti kakšen del same zgodbe. Navajamo nekaj primerov: pri branju knjige Sama McBratneyja Veš, koliko te imam rad, smo se raztegovali, skakali, se postavljali na noge, šteli korake, si naredili umetne papirnate repke (tudi mečkanje papirja je včasih zelo težko) in si jih zataknili za hlače.

Pri Repi velikanki smo zavzeli hodnik pred knjižnico. Ob vrvi smo hodili, jo vlekli.

Pri Pokonci izpod korenin mi je kolegica s 3D-tiskalnikom naredila model malega drevesa in korenin, tako da smo se dotaknili tudi naravoslovja.

Brali smo tudi v angleščini Ruth Orbach: Please send a panda in Helen Nicoi: Meg and Mog ter ju nato prevedli v slovenščino. Pri prvi knjigi smo spoznavali živali, pri Meg and Mog smo poiskali nastavljene predmete na policah v knjižnici, ki niso knjige, ter jih »skuhali« v velikem loncu. Tako smo še razmišljali o tem, kaj se v knjižnici lahko izposodi in kaj ne. Pa ta jezik ni bil edini, ki smo ga slišali v knjižnici.

Knjižnica hrani zvočno in tiskano norveško knjigo Stana Cullimore Helsprott vaer, ki bi

jo lahko prevedli kot Grozno vreme. Knjiga je tako barvito povedana, tiskana knjiga pa odlično ilustrišana, da smo jo kar dobro razumeli. Potem smo razmišljali o vremenu ter oblakih, ki so za otroke z okvaro vida lahko zelo abstraktni (oblaka se ne da prijeti, in če slabo vidiš, tudi videti ne). Dotaknili smo se tudi razvijanja konceptov (besed, slik, sheme itd., ki ponazarjajo realno življenje), ki so pri osebah z okvaro vida lahko tudi napačno razumljeni.

Pri Hiški, majhni kot miški Julie Donaldson je knjižničarka naslikala živali na večje liste papirja, da so otroci dobili možnost spoznavati, kaj pomeni pretesen prostor. Prek spleta so poslušali in oponašali zvoke živali. Zverjasca iste avtorice so gledali na DVD-ju ter preigrali z lutkami, ki jih je izdelala študentka.

Slika 2: Narisane živali za pravljico Hiška, majhna kot miška

Ko je v nekaterih delih stavbe zmanjkalo elektrike, se je našla starejša knjiga Mojster pri hiši Silvia in Emilije Ružič, ki v eni od zgodbic omenja elektriko. Pri različnih predvajalnikih smo preverjali, kje je vtikač, kabel, katere funkcije imajo gumbi.

Slika 3: Branje zgodbe Mojster pri hiši ter preverjanje vtikačev

BRALNE URICE S POSEBNIM PROGRAMOM VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA (PPVI)

Oddelki so majhni in združeni glede na sposobnost otrok in po tem, koliko časa že obiskujejo šolo. Oddelka od 1. do 4. stopnje prihajata v knjižnico enkrat tedensko. K enemu se je priključil tudi učenec 1. razreda enakovrednega standarda. To so učenci s kombiniranimi motnjami: ki imajo lahko poleg motenj v duševnem razvoju še celo paleto motenj, ki so našteje v Kriterijih. Poznajo nekaj črk ali pa tudi ne, govorijo ali pa tudi ne, vidijo ali ne ...

Z njimi beremo podobne knjige kot z otroki v vrtcu, le da morajo biti aktivnosti bolj mirne, pa tudi spremembe, nenadni šumi, drugačni vonji jim niso všeč. Izhajamo iz prakse, saj priporočil, kaj brati, do zdaj še ni veliko. Leta 2019 so sicer izšli priročniki Lahko je brati, vendar je praksa pokazala, da je bolje, če gradivo prilagajajo razredniki, ki učence najbolj poznajo.

Za Petra Zajca Beatrix Potter je kolegica naredila zajca z modrim plaščkom, pri knjigah Zverjasec in Janko in Metka imamo nabor lutk, scene, s katerimi potem preigramo igrice. Izdelke so naredili študenti pod budnim mentorstvom Aksinje Kermauner in nam jih podarili.

Brali smo Violinista Kathy Stinson in potem na izposojeno violino tudi zaigrali.

Letos smo za pusta z oddelkom PPVI (5. in 6. stopnja) okrasili knjižnico v kraj zločina (kot da se je tu zgodil zločin). Učenke in učenci so

starejši od 22 let. Večina jih zna brati, eden se brani uči, ena je gluho-slepa. Ker jih poučujem tudi likovno vzgojo in kreativna znanja, velikokrat vključim knjige že v samo uro. V sklopu notranjega oblikovanja smo se za pusta pogovorili o tem, kaj naredijo preiskovalci, če se zgodi zločin. Predstavila sem jim knjigo Marka Haddona *Skrivnostni primer ali kdo je umoril psa*, ki smo jo kot zvočno knjigo poslušali na predvajalniku zvočnih knjig Victor Stratus (sicer namenjen knjigam Daisy). V knjižnici smo prekrili police s paus papirjem, rjuhami ter na tla narisali obris psa s krep lepilnim trakom. Jaz sem se preoblekla v belo obleko in si nataknila zaščitna očala ter postala preiskovalka zločina.

Slika 4: Zvočna knjiga in predvajalnik zvočnih knjig Victor Stratus

Slika 5: Preiskovalka zločina

BRANJE Z UČENCI Z OKVARAMI VIDA ENAKOVREDNEGA STANDARDA

Spremenjeni prostor knjižnice je bil povod, da smo z učenci 8. razreda tudi začeli poslušati knjigo Marka Haddona. Po kosilu so prišli za kratek čas v knjižnico, kjer počakajo na nadaljnji pouk. Ker niso najboljši bralci, izkoristimo vsako motivacijo za branje. Na začetku so bili malo razdraženi, nekateri so želeli delati naloge, a nekaj najlepšega se mi zdi, ko so vedno bolj z veseljem in hitreje prihajali v knjižnico, ko so se smejali izrazom v knjigi in se kregali, če je kdo prekinil poslušanje.

Skupina šestih zelo različnih učencev iz drugega in tretjega VIO je najbolj uživala, ko smo si izmišljevali zgodbe ob prilagojenih kockah Rorycubes, ki so jih leta 2017 naredili na OŠ

Slika 6: Kocke, s katerimi smo si izmišljevali zgodbe.

Livada pod mentorstvom Natalije Veselič Martinjak za mednarodni natečaj Typhlo and Tactus (ki ga vsaki dve leti pomagamo organizirati). To so velike kartonaste reliefne kocke, ki jih vržeš ter si iz slik na njih izmisliš pripoved.

Druga igra, ki so se jo zelo radi igrali, je bila iskanje predmetov na eno črko. Vsem zavezemo oči (da so nekoliko bolj izenačeni). Z rokami pobrskajo po veliki škatli, ki ima zbirko predmetov na črko P: podkev, potovalka, pas, pismo, papir, palica, predpasnik, pes, Pluton (ki je seveda tudi pes), več različnih punčk ... Samo s tipanjem so poskušali ugotoviti, kaj so potegnili iz škatle. Edina pomoč je to, da vemo,

Šolska knjižnica v šolah s posebnimi potrebami je pomemben prostor, ki povezuje ter uči in pripravlja otroke (starše) na druge javne prostore. Je skoraj edini prostor, ki omogoča prijazno učenje socialnih veščin.

na katero črko se predmeti v škatli začnejo. A tudi škatle s predmeti na druge črke se počasi polnijo. Knjižnica je že zdaj videti kot skladišče.

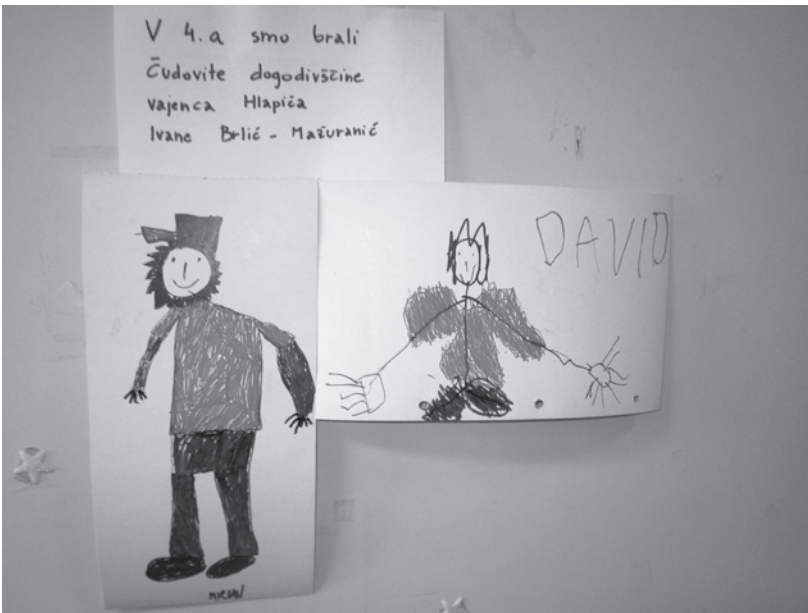
V sklopu Branje ne pozna meja smo brali prvih nekaj poglavij Ivane Brlić-Mažuranić Čudovite dogodivščine vajenca Hlapiča ter jih nato ilustrirali. Žal do izmenjave med šolami ni prišlo. So bili pa učenci drugega triletja zelo veseli, ko so ugotovili, da imajo to knjigo tudi za domače branje in da smo jim malo že olajšali delo (branje je za nekatere hudo naporno).

gačna, se otroci učijo sprejemanja drugačnih prostorov z istim imenom. Uporaba knjižnice pomaga pri razumevanju postavitve knjig in razvija dodatne interese. Učenci s posebnimi potrebami se tudi urijo v čakanju (nadzorovanje pričakovanja, ko knjige ni, a jo lahko dobiš, recimo, z medknjižnično izposojjo). Učijo se predvidevanja postopkov (minevanja časa), ki so potrebni, da do knjige prideš.

Prostor in oprema morata biti prilagojena večini posebnih potreb. To pomeni nižje police, z brajevimi in vidnimi knjigami skupaj (prvi del Harry Potterja obsega pol metra knjig v brajici) in široke hodnike za osebe na vozičkih. Žal ne dosegamo še vseh zahtev o neoviranem dostopu, ki so lepo navedene v priročniku Strateško načrtovanje dostopnosti (Albrecht, Zapušek, 2018). Pomembno je tudi premično pohištvo za različno stare otroke. V naši knjižnici imamo poleg male mizice tudi gugalnik konjička za tiste otroke, ki ne zdržijo dolgo časa pri miru. Zelo pogrešam višjo mizo in stole za delo z starejšimi učenci. Naša knjižnica nima čitalniškega mesta, saj imajo učenci svoj lastni računalnik in elektronsko lupo v matičnem razredu. Računalnik in optični čitalnik bi potrebovali za zunanje obiskovalce, a ga žal nimamo. Knjižnica ni le shramba tiskane literature, temveč tudi mnogovrstnega gradiva, zato bo knjižnica v prihodnje potrebovala več prostora.

SKLEP

V prihodnosti vidim večjo potrebo po medknjižnični izposoji, saj se bo verjetno pokazala specialnost tudi drugih centrov oz. zavodov za prilagajanje gradiva v, recimo, lahko branje, branje v slikah. V letošnjem letu je pri Zavodu Risa nastalo več priročnikov Lahko je brati in obetam si več izdelanih gradiv na tem področju. Žal se mi zdi, da ZASP tega prilagajanja še ne dovoli. Zaradi lažjega pretvarjanja besedila, priporočam repozitorij avtoriziranih besedil (včasih pri nekaterih besedilih težko veš, ali je besedilo v ilustraciji del zgodbe ali del ilustracije). Obvezen bi moral biti za vsa domača branja. Tako bi olajšali dostop in pretvorbo v zahtevano obliko (povečava, zvok, brajica) za še večjo skupino bralcev. ●

Slika 7: Poustvarjanje v sklopu projekta Branje ne pozna meja

POMEMBNOST ŠOLSKE KNJIŽNICE ZA OTROKE S POSEBNIMI POTREBAMI

Šolska knjižnica v šolah s posebnimi potrebami je pomemben prostor, ki povezuje ter uči in pripravlja otroke (starše) na druge javne prostore. Je skoraj edini prostor, ki omogoča prijazno učenje socialnih veščin. Prek obiskov se otrok skupaj s knjižničarko in razredničarko nauči, česa se sme dotikati (kar videči zajamejo s pogledom, nekateri slepi otroci radovedno raziskujejo s tipom, kar pa ni primerno za javni prostor), kako se obnašati, kako glasen je lahko. Ker je ureditev šolske knjižnice podobna drugim in hkrati včasih tudi malo dru-

Prostor in oprema morata biti prilagojena večini posebnih potreb. To pomeni nižje police, z brajevimi in vidnimi knjigami skupaj in široke hodnike za osebe na vozičkih.

Viri in literatura

Albreht, A. Zapušek Černe, A. (2018). Strateško načrtovanje dostopnosti : priročnik. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, Direktorat za prostor, graditev in stanovanja.

Center IRIS <http://center-iris.si/pomoc-inkluziji/pripomocki/> (27. 9. 2019).

Haramija, D. (2019). Lahko je brati. Lahko branje za strokovnjake. Podgorje pri Slovenj Gradcu: Zavod Risa, 2019.

Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami (2015). Vovk - Ornik, N. (ur.). Ljubljana: Zavod

RS za šolstvo. <https://www.zrss.si/digitalnknjiznica/kriteriji-puopp-2015/#8> (27. 9. 2019).

Linders, C. M. (1998). Zweeftaal and other riddles in the word understanding of blind children. Gradivo za MOOC Concept development : children with severe visual impairment, from April 16th to May 14th 2018 v organizaciji Royal Dutch Visio, str. 2. V: Zweeftaal en andere raadsels in het woordbegrip van blinde kinderen. Huizen, Visio.

Pan, Steven C. (2019). A Touch to Remeber. V: Scientific American Mind. VOL 30. Number 3, str. 12-13. New York: Scientific American.

NINA SCHMIDT univ. dipl. likov. ped., zaposlena kot knjižničarka na Centru IRIS

Naslov: Center IRIS, Langusova ulica 8, 1000 Ljubljana

E-naslov: nina.schmidt@gmail.com

e-publikacije Zavoda RS za šolstvo na portalu BIBLOS

www.biblos.si

biblos
eKnjige na spletu

Na portalu Biblos objavljamo tri publikacije in vas vabimo k nakupu oz. izposoji.

Različni avtorji in avtorice
Geografija v šoli

Različni avtorji in avtorice
Zgodovina v šoli

Zora Rutar Ilc, Blanka Tacer
in Brigita Žarkovič Adlešič

Kolegialni coaching: priročnik za strokovni in osebnostni razvoj